

neki ljubljanski kolega. Upam, da se je hecal, sicer pa nikoli ne veš.) in prav čudno je, da so poročila o knjigah (ali recenzije ali kritike) tako redko blago (precej lažje je za kako revijo pridobiti pet razprav kot eno ali dve poročili (recenziji ali kritiki). Res je najlažje (in najvarneje) napisati povzetek vsebine ali pa prignati objektivnost do konca in prepisati le naslov, kolofon in kazalo. Obljubljam, da bom nehal pisati že dolgo prej, preden bo slednje postalo splošno sprejet standard.

Vsaj nekega očitka se pa vendarle lahko obranim brez velikih besed – po mojem poročilu, odgovorih Anje Dular in dveh urednic zbornika, Nataše Budna Kodrič in mag. Aleksandre Serše, in moji skromni obrambi vsaj nihče ne bo mogel govoriti o 'minimiziranju' zbornika o SŽD, ki ga po tem odgovoru vračam nazaj na knjižno polico, z nje pa jemljem priporočeno delo Vesne Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (*Cf., Ljubljana 2002). O njem ne bom pisal, ga pa, to pot pa že vnaprej – brez branja, priporočam tudi Anji Dular. Primerjava med citatom iz omenjenega dela v zadnjem odstavku odgovora urednic in njenim uvodom namreč ponuja povsem nove horizonte in navsezadnje utegne celo 'prebrati', da je V. Leskošek avtorice zbornika že leta 2002 (na zaloogo) proglašila za feministke.

Aleksander Žižek

POSEBEN POGLED

Brigitte Hamann, Winifred Wagner oder Hitlers Bayreuth. Piper Verlag, München 2002, 688 strani.

Ko je spomladi 1997 Wolfgang Wagner avtorico pričujoče knjige telefonično povprašal, če bi imela v Bayreuthu predavanje ob 100-letnici rojstva njegove matere Winifred, je v trenutku zavrnila povabilo. Winifred Wagner je ni zanimala. Še več. Pod vtisom znamenitega filma Hansa Jürgena Syberberga iz leta 1975 si jo je ohranila v spominu kot zakrknjeno nacistko, ki da se ni 'spokorila' vse do svoje smrti v letu 1980. Toda ob iskanju nove teme, s katero si je želela 'nadaljevati' svojo zadnjo knjigo *Hitlers Wien*. Lehrjahre eines Diktators (o Hitlerjevem vzponu v Nemčiji je hotela spregovoriti skozi biografijo kakšne osebe, ki je bila blizu firerju), ji je končno prišla na misel prav Winifred Wagner, pristna Hitlerjeva prijateljica, predstavnica hiše Wagner in šefica

Bayreuthskih slavnostnih iger v letih 1930–1944, ženska, v hiši katere je Hitler našel družinsko in umetniško atmosfero. Ko se je naposled lotila zbiranja gradiva, je lahko z zadovoljstvom ugotovila, da ga je veliko. Poleg gradiva, raztresenega v različnih arhivih po Evropi, ji je Winifredin sin Wolfgang dal na razpolago del družinskega arhiva in arhiva Bayreuthskih slavnostnih iger. In četudi ji Winifredina vnukinja Amelija Hohmann ni omogočila vpogleda v zapuščino Winifred in njenega moža Siegfrieda (sina Richarda Wagnerja), je Brigitte Hamann, sicer avtorica številnih odličnih biografij (o prestolonasledniku Rudolfu, cesarici Elizabeti, Berthi von Suttner in Hitlerjevem obdobju na Dunaju), o njej in času, ki ga je živel, napisala odlično in berljivo knjigo.

In kdo je bila Winifred Wagner?

Leta 1907 so tedaj desetletno angleško siroto Winifred Williams poslali v Nemčijo. Bolnemu in težavnemu dekletcu sta bila pripravljena ponuditi gostoljubje njena oddaljena sorodnika Karl in Henriette Klindworth. Čeprav zaradi starosti in nezavidljivega finančnega položaja nista bila najbolj primerna za adoptivna starša, sta Winifred sprejela z ljubeznijo. Stari Klindworth jo je učil nemščine, tako da ji je na klavir igral otroške pesmi, ki jih je pela. V domu Klindworthovih je Winifred rasla v svobodi in razumevanju.

Karl Klindworth, nekdanji učenec slovitega Franca Liszta in velik občudovalec glasbe Richarda Wagnerja, je bil uspešen učitelj klavirja. V času, ko je prijazno sprejel desetletno angleško siroto, sta z ženo živel v sadjarski koloniji Eden pri Oranienburgu, kjer so se zbirali pristaši naravnega načina življenja, prijatelji nove kulture telesa in nasprotniki industrializacije. Kot njegov vzornik Richard Wagner je bil Klindworth tudi sam velik 'vsenemec' in odločen antisemit. V njegovem stanovanju v Berlinu, kamor se je z ženo in enajstletno Winifred preselil leta 1908, so se zbirali vsenemško in antisemitsko usmerjeni intelektualci, predvsem glasbeniki. Klindworth je bil dober prijatelj Heinricha Classa, vplivnega predsednika *Alldeutsche Verbände* in izdajatelja lista *Alldeutsche Blätter*, ki se je odkrito zavzemal za velikonemško rešitev nemškega vprašanja in za odločno nemško kolonialistično politiko. V njegov berlinski dom pa je rad zahajal tudi Wagnerjev sin Siegfried, povprečen komponist, ki je moral živeti v globoki senci svojega slovitega očeta. (Claude Debussy je Siegfriedovo opero *Herzog Wolfang* ocenil za »domačo nalogo učenca, ki

je študiral pri Richardu Wagnerju, iz katerega pa učitelj ni uspel narediti veliko». Klindworth je bil vseskozi v tesnih (pisnih in osebnih) stikih z Wagnerjevo vdovo Cosimo. Redno je obiskoval Bayreutske slavnostne igre in leta 1914 je prvič s sabo vzel tudi svojo sedemnajstletno 'posvojenko'. Winifred se je v Bayreuthu na prvi pogled zaljubila v veliko starejšega Siegfrida Wagnerja. Očaral jo je. Prav nič je ni motilo, da je Siegfrida kratko pred tem znani berlinski žurnalist Maximilian Harden v listu *Zukunft* obsodil, da je homoseksualec.

Okolje, v katerem je preživela mladost Winifred, je bilo prepojeno z modernostjo in tradicijo, s skrajnim nacionalizmom in antisemitizmom ter wagnerjanstvom na eni ter čisto ljubeznijo do sočloveka na drugi strani. Duhovni milje, v katerem je Winifred živel, se po njeni poroki z Siegfridom Wagnerjem (le-ta se je odločil za vstop v 'zakonski jarem' le zato, da bi lahko rešil dediščino Bayreutskih slavnostnih iger) ni v ničemer spremenil. V čudoviti Wagnerjevi vili Wahnfried v Bayreuthu je Winifred živel skupaj z Wagnerjevo vdovo Cosimo in njeno hčerko Evo, ki se je leta 1908 poročila s slovitim Houstonom Stewartom Chamberlainom. Winifred se je lahko sedaj iz prve roke seznanila z idejami pisca rasistične knjige *Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts*, ki je impresionirala tudi mladega Hitlerja. Seveda pa se je po poroki bistveno spremenilo Winifredino življenje. Kmalu se je zapletla v spore z avtoritativno taščo, ki se ni znala prav soočiti s hitrim slabšanjem finančnega položaja rodbine Wagner. Leta 1913, trideset let po smrti Richarda Wagnerja, je družina prenehala dobivati tantieme za izvedbe Wagnerjevih del, v teku prve svetovne vojne in v letih po njej pa se je znašla v velikih finančnih težavah, ki jih je poskušala reševati s ponovno organizacijo Bayreutskih slavnostnih iger (1923). Toda Wagner, ki je bil v letih pred prvo svetovno vojno najbolj predvajani operni avtor na svetu, po krvavi moriji ni bil več tako priljubljen. Bayreutske slavnostne igre v dvajsetih letih očitno niso bile več 'in'.

Po smrti Cosime in Siegfrida Wagnerja (1930) je padla vsa odgovornost za Bayreuthske slavnostne igre na Winifredina ramena. Kljub velikim težavam je Winifred na vsa organizacijska in finančna vprašanja iger odgovorila s pravimi odgovori. Potem pa je prišlo leto 1933 in trajna finančna rešitev Bayreutha. S Hitlerjevim prihodom na oblast je dobil Bayreutski festival nov zagon. Veliki diktator, velik oboževalec Wagner-

jeve glasbe, je namreč brez obotavljanja podprl prizadevanja svoje dolgoletne prijateljice.

Hitler se je z Winifred osebno spoznal že davnega leta 1923, malo pred poskusom puča v Münchnu. Po govoru na zborovanju NSDAP v Bayreuthu (1. 10. 1923) ga je Winifred povabila na zajtrk v vilo Wahnfried in odtlej se od njega ni več ločila. Pošiljala mu je pakete v landsberški zapor, kjer je bil zaprt po neuspelem puču (med drugim mu je poslala tudi večjo količino pisarniškega papirja, na katerega je očitno napisal *Mein Kampf*) in tudi v naslednjih letih je ostala z njim v tesnih stikih. Hitler po prihodu na oblast ni pozabil svoje stare prijateljice in Bayreutha. Na Winifred je bil iskreno navezan, za razliko od nekaterih drugih vodilnih nacistov, ki se jim je Wagnerjeva glasba zdela dolgočasna in težka (celo 'orientalska' in 'prebaročna'), pa je bil Hitler velik ljubitelj Wagnerja. V tridesetih letih je prvi mož Nemčije redno obiskoval Bayreuth in se družil z Winifred in njenimi otroki, ki so ga klicali 'stric Wolf'. Osamljena Winifred si je z njim želela imeti razmerje, toda Hitler zanj ni pokazal nikakršnega interesa.

Winifred, ki je bila kot šefica Bayreutskih slavnostnih iger v tridesetih v nenehnem sporu s posameznimi nacističnimi veljaki in z različnimi nacističnimi kulturnimi organizacijami (zlasti z Rosenbergovo *Kampfbund für deutsche Kultur* in rajhovsko kulturno zbornico, ki jo je leta 1933 ustanovil Goebbels), je imela velik vpliv na velikega diktatorja. In kot je lepo pokazala Brigitte Hamann, je Winifred ta svoj vpliv (in 'sloves' Hitlerjeve prijateljice) dodobra izkoristila za pomoč vsem tistim, ki so bili na udaru nacistov: Judom, homoseksualcem in komunistom. Od leta 1933 so se s prošnjami za pomoč nanjo obračali tudi ljudje, ki jih osebno ni poznala. (Tako je npr. pri Hitlerju posredovala za zaprto Lydio Beil, ki je bila obtožena komunizma). Do leta 1940, ko se je zadnjič srečala s Hitlerjem, je pri njem in pri drugih nacističnih funkcionarjih posredovala za celo vrsto preganjanih ljudi, ki bi jih bila drugače doletela tragična usoda. To je bil glavni razlog, da je leta 1945 niso zaprli in da so jo na sodnem procesu (1947) obravnavali bistveno bolj milo kot ostale naciste. Kot članica NSDAP od leta 1926 bi namreč lahko bila obsojena na odvzem celotnega premoženja in 10 let prisilnega dela, toda v njeno korist je pričala vrsta oseb (tudi Lydia Beil), ki jim je bila v času nacističnega preganjanja nesebično pomagala. Winifredin odvetnik je na procesu dovolj prepričljivo 'dokazal', da njen

odnos s Hitlerjem nikoli ni bil političen, ampak izrazito oseben, skratka povsem neproblematičen prijateljski odnos, ki da je izviral še iz časov, ko Hitler ni bil na oblasti.

Na tej točki se da razložiti fascinacija, ki je prišla do izraza v znanem dokumentarnem filmu Hansa Jürgena Syberberga (1975). Podobno kot v intervjuju, ki ga je leta 1945 dala slovitemu Klausu Mannu, je Winifred v Syberbergovem filmu pred kamero več ur opisovala Hitlerja kot velikega človeka. Iz enako načelnih razlogov, kot se je v času nacizma zavzemala za preganjane, je na Syberbergovo vprašanje, kakšen odnos ima do Hitlerja trideset let po njegovi smrti, brez pomislekov odgovorila: »Poznala sem ga od leta 1923 do 1945, to je dvaindvajset let. V teh dvaindvajsetih letih me ni nikoli razočaral.« Za Winifred je Hitler ostal dobri prijatelj *Wolf*, na katerega se je lahko vedno zanesla, za nepojmljive nacistične zločine pa so bili po njenem mnenju odgovorni zlasti Bormann, Himmler in Streicher.

Winifred je v Syberbergovem filmu izpadla kot ženska, ki je od samega začetka paktirala z zlom, od katerega pa se – vsem zgodovinskim dejstvom navkljub – za nobeno ceno ne želi javno distancirati. Toda knjiga Brigitte Hamann je upravičeno pokazala, da Winifred v osnovi ni bila zgolj slaba in zla. Njeno ločevanje med Hitlerjem in nacionalsocializmom je bilo sicer popolnoma nesmiselno, toda subjektivno gledano je bilo razumljivo in častno.

Janez Cvirn

DIAGONALE, TROMEJE IN POPOTNIK

Zbornik Janka Pleterskega, uredila Oto Luthar in Jurij Perovšek, Založba ZRC, Ljubljana, 2003, 666 strani.

Navdušeni pohodnik dr. Janko Pleterski je v letih 1974–1976 prehodil jugoslovansko diagonalo od italijansko-avstrijsko-jugoslovanske do bolgarsko-grško-jugoslovanske tromeje v treh etapah. Urednika Zbornika Janka Pleterskega, Jurij Perovšek in Oto Luthar, ki sta razvrstila prispevke po temah glede na različna področja, s

katerimi se je akademik dr. Pleterski ukvarjal in se še ukvarja, pa sta uredila zbornik v osmih 'etapah' oziroma vsebinskih sklopih. Že samo to dejstvo govori o raznolikosti problemov, ki so mučili njegov znanstveni duh. Osem sklopov se tudi harmonično ujema z osmimi križi, ki jih ima na hrbtu eden izmed najvidnejših slovenskih zgodovinarjev.

Na samem začetku obsežnega kolaža s sedeminštiridesetimi prispevki imamo priložnost, da odkrijemo Janka Pleterskega – človeka: dečka gozdovnika, adolescenta na promenadi, srednješolskega levičarskega aktivista, partizana na spominski fotografiji, zapriseženega 'trekerja' in sodelavca v raznih institucijah: od Oddelka za zaščito naroda za Slovenijo, zunanjega ministrstva, Inštituta za narodnostna vprašanja pa vse do Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. In če bi dobesedno upoštevali staro modrost, da moramo soditi ljudi po njihovih delih, potem bi se takšno 'sojenje' pri Pleterskem zavleklo v nedogled. Njegovo pero, tako zgodovinopisno kot publicistično, je poznalo malo počitka. Vida Deželak Barič je v opisu njegove življenjske poti poudarila predvsem tri področja njegovega dela: zgodovina koroških Slovencev v 19. in 20. stoletju, iz česar je tudi diplomiral in doktoriral, splošna narodnopolitična zgodovina, vezana predvsem na zadnja desetletja habsburške monarhije, ter raziskovanje nacionalnega vprašanja v jugoslovanski revolucionarni teoriji in praktični izvedbi, kar je bilo značilno za povojno obdobje. V devetdesetih letih pa se je obsežneje posvetil obdobju druge svetovne vojne. Piko na i je dodala Nataša Stergar, ki je naredila hvalevredno uslugo vsem raziskovalcem omenjenih zgodovinopisnih področij in uredila podrobno bibliografijo njegovih del.

Trasa 'dolgega pohoda' Janka Pleterskega iz sedemdesetih let 20. stoletja do neke mere geografsko umešča njegovo ustvarjanje in s tem tudi dotični zbornik, ki je že v drugem pomenskem sklopu zakoračil proti jugovzhodu in se posvetil južnoslovanski zgodovini do 19. stoletja. To poglavje je odprl njegov nekdanji kolega s Filozofske fakultete Ignacij Voje z zapisom o delu zgodovinarja Gregorja Čremošnika (1890–1958) v dubrovniškem arhivu in o pomenu njegovih prispevkov k zgodovini srednjeveškega denarnega sistema na Balkanu. Naslednji članek ostaja na Jadranu, čeprav nekaj stotin kilometrov severneje. Darko Darovec, Dean Krmac in Eva Podovšovnik so se lotili zahtevne demografske analize Kopra